

епілепсією, іншими ураженнями центральної нервової системи, з комбінованим порушенням здійснюється у спеціальних школах, у багатопрофільних центрах реабілітації або за індивідуальними програмами. Таким дітям обов'язково надається спеціалізована допомога висококваліфікованими спеціалістами, включаючи консультативну допомогу сім'ї і додаткову підтримку в школі.

Недостатньо вивченим та непроаналізованим на цей період розвитку спеціальної освіти залишається питання морального аспекту освітньої інтеграції. Навколо цієї проблеми ведуться дебати та інтенсивна полеміка щодо позитивних і негативних наслідків освітньої інтеграції. Дуже добре, що дітям з порушеннями у розвитку надається право навчатися у середовищі здорових ровесників за місцем проживання, завдяки чому долається ізоляція дитини від сім'ї і соціуму, розширюються соціальні контакти з дітьми та дорослими, істотно змінюються стереотипи їх поведінки, соціальної комунікації. У сукупності це гарантує вищий ступінь спеціальної активності та адаптованості таких осіб, самостійності і незалежності, вищий рівень інтеграції в соціум, що й дозволяє їм стати повноцінними учасниками у стандартних соціокультурних умовах.

Одночасно з цим серед батьків, представників галузі спеціальна освіта, вчених, назривала незадоволеність підходами, що стосуються концептуальних засад модернізації освіти, можливостей впливу інновацій на соціалізацію дітей, висловлюється невпевненість у тому, чи здатна загальноосвітня школа реалізувати на належному рівні навчання дітей з порушеннями у розвитку в умовах масової школи. Під сумнів також бралось питання, чи не впливатиме негативно спільне навчання на розвиток більшості учнів. Висловлюється стурбованість стосовно можливої втрати набутого впродовж багатьох років досвіду спеціальної освіти, зокрема досвіду надання спеціальних освітніх послуг.

Як засвідчує досвід європейських країн, компроміс у розв'язанні цієї проблеми проявлявся у тому, що в масові школи (звичайні і спеціальні класи) інтегрувалася більшість дітей з незначними порушеннями розвитку (фізично і психічно ослаблені, дезадаптовані, із затримкою психічного розвитку, з труднощами у навчанні, слабчучі, слабозорі), які за мовленнєвим розвитком і пізнавальною діяльністю наближаються до норми. Досвід європейських країн доводить, що такі діти успішно інтегруються як у плані власних досягнень, так і в плані позитивного впливу на успіх фізично здорових дітей у тому випадку, коли інтегрованому навчанню передувало проведення відповідних економічних, соціокультурних, правових, педагогічних, організаційних передумов перспектив і пріоритетів розвитку освіти дітей з психофізичними порушеннями.

Важливою у цьому контексті є проблема місця дитини з порушеннями у розвитку в колективі здорових ровесників, створення для неї психологічного комфорту, умов, за яких дитина не відчуває себе ізольованою від колективу. Як зазначає Н.М.Назарова, «проблема особистісного благополуччя дитини в умовах зміни соціальної ситуації розвитку інколи розв'язується не так-то й просто навіть тоді, коли дитина не має відхилень у розвитку. Дитина ж з обмеженими пізнавальними можливостями, потрапляючи в інше середовище, виявляється перед дуже складними особистісними проблемами (проблема спілкування, соціальної взаємодії, соціальної ідентифікації та ін.), які не завжди легкі для розв'язання і звичайному учню» (Спеціальна педагогіка: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений /За ред./ Н.М.Назаровой. 2-е издание, стереотип. М.:Издательский центр «Академия» - 2002. – 400с. – С.362.)

Вибір шляху подальшої модернізації системи освіти дітей з психофізичними порушеннями залежатиме від стабільності освітньої політики, економічних можливостей держав, від ставлення суспільства в цілому до прав і можливостей таких осіб та створення умов, які мінімально обмежують вибір дітьми і їх батьками одного із можливих освітніх маршрутів: паралельної освітньої диференційованої системи чи об'єднання загальної і спеціальної системи в єдину.

УДК: 376 – 056.313.016:687

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Бондар Н.В.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

У статті розглядається актуальна проблема розвитку зв'язного мовлення розумово відсталих учнів.

В статті розглядається актуальна проблема розвитку зв'язної мови умовно відсталих учнів.

Ключові слова: розумово відсталі учні, зв'язне мовлення, усне мовлення, писемне мовлення, розвиток мовлення.

Ключевые слова: умовно отсталые ученики, связанная речь, устная речь, письменная речь, развитие речи.

Keywords: mentally retarded students, connected speech, speaking, writing, language development.

Термін «зв'язне мовлення» в методичній літературі включає в себе два основних поняття. Під зв'язним мовленням розуміється: 1) процес, діяльність того, хто говорить або пише - довготривалий, логічний, зв'язний виклад системи думок, знань однією особою, а також – 2) продукт (результат) цієї діяльності – висловлювання, яке характеризується наявністю певного внутрішнього (смыслового), зовнішнього (мовного) та конструктивного (структурного) зв'язку окремих його частин.

У процесі формування зв'язного мовлення учнів будь-якого типу шкіл значна увага приділяється розробці засобів навчання, зокрема, переказам та творам, які ще відомий мовознавець, фахівець з методики російської мови Ф.І. Буслаєв відносив до вправ «вищого порядку». Проте, як самостійна галузь зі своїм змістом роботи розділ «Розвиток зв'язного мовлення» став складатись тільки тоді, коли в науці з'явилась теорія М.І.Жинкіна про попередній синтез, який знаходиться в

основі механізмів процесу розвитку усного і писемного мовлення дітей.

Розвиток зв'язного мовлення йде від діалогу до монологу, від ситуативного до контекстного мовлення. Як правило, в дитячих висловлюваннях аналізується їх змістовність, послідовність, особливості мовленнєвого оформлення. При цьому використовуються наступні критерії оцінювання зв'язного висловлювання: 1) обсяг висловлювань, який найчастіше всього установлюється через підрахунок слів і речень; 2) словарне багатство висловлювань, яке установлюється по відношенню словарних одиниць до загальної кількості слів у висловлюваннях; 3) кількість мікротем та їх розгорнутість; 4) середня кількість слів в реченні; 5) кількість смислових, лексичних, стилістичних та інших помилок на певному відрізку тексту; 6) наявність (частота вживання) певних мовленнєвих засобів.

Оволодіваючи писемним мовленням, учні оволодівають новим способом спілкування, вони повинні навчитися писати з орієнтацією на сприймання читача, навчитись передавати читачу засоби писемного мовлення, свої думки та почуття.

Між усним і писемним мовленням (з лінгвістичної та психологічної точок зору) є багато спільного. В основу роботи з розвитку усного мовлення можна покласти ті вміння, які є спільними для усного та писемного зв'язного мовлення.

Розробляючи проблеми теорії розвитку зв'язного мовлення, М.І.Жинкін, Т.О.Ладиженська, О.М.Біляєв, М.С.Вашуленко, Л.І.Мацько, Л.В.Скуратівський визначили необхідні вміння, які потрібні для формування в учнів навичок зв'язного мовлення. Це, перш за все, володіння вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами в різних формах, сферах і жанрах мовлення, тобто в забезпеченні належного рівня мовленнєвої компетенції учнів, що є однією з найважливіших умов їхньої соціалізації.

Проте ці вміння потрібно конкретизувати при застосуванні їх до специфічних завдань роботи з розвитку зв'язного усного мовлення, до якої відноситься навчання свідомого, правильного і виразного усного мовлення. Правильність усного мовлення передбачає дотримання норм орфоєпії, виразність усного мовлення – вміння користуватися засобами звукової виразності, а також жестами та мімікою. Завдання навчання вільного усного мовлення також потребують особливої роботи: потрібно навчити учнів користуватися різними прийомами підготовки до усних висловлювань, будувати різні в композиційному відношенні усні висловлювання.

У старших класах допоміжної школи приділяється увага розвитку зв'язного описово-розмовного мовлення учнів. Для доцільної організації роботи з розвитку мовлення необхідно враховувати особливості, які проявляють розумово відсталі учні під час користування зв'язною мовою. Це недостатня розгорнутість розповідей розумово відсталих учнів, усні висловлювання і письмові роботи логічно не витримані. Для подолання цих труднощів слід більше вправляти учнів в усному і писемному переказі; намагатися, щоб висловлювання розумово відсталих учнів були пов'язані з конкретними уявленнями і предметною діяльністю; вчити учнів продумувати свої висловлювання в плані їх змісту і оформлення.

Проблема розвитку зв'язного мовлення учнів завжди була актуальною для науковців. Відомі мовознавці і педагоги у своїх працях неодноразово висвітлювали питання лінгво-дидактичних основ формування вмін і навичок зв'язного мовлення в учнів. Підвищенню рівня культури мовлення учнів присвячені наукові праці Н.Д.Бабич, І.К.Білобіда, А.П.Коваль, Л.М.Паламар та інші. Розвиток мовлення особистості в різні періоди її становлення досліджували вчені: дошкільний період – Є.І.Тихеева, Д.Б.Ельконін та інші, молодший шкільний вік – М.С.Вашуленко, І.П.Гудзик, М.Р.Львов, М.С.Рожественський та інші, середній шкільний вік – М.Т.Баранов, О.А.Барінова, О.М.Біляєв, О.І.Потапенко та інші.

Писемне мовлення виникло значно пізніше усного мовлення та має спільний з ним словниковий запас, спільну граматичну будову. Проте, писемне мовлення, як свідчать дослідження лінгвістів і психологів (Б.Г.Ананьєв, Л.С.Рубінштейн) значно відрізняється від усного, має свою специфіку, свої особливості.

Урок зв'язного мовлення є одним з найскладніших уроків. За своїми багатогранними завданнями та особливостями підготовки такий урок пов'язаний з інтелектуальним і мовленнєвим розвитком учнів, зі збагаченням їхнього емоційного і духовного світу).

Велику увагу розвитку зв'язного мовлення приділяв Л.С.Виготський. Він відмічав, що розвиток мовлення відбувається за принципом диференціації його функцій, що мислення розвивається і удосконалюється тоді, коли перевтілюється в слова. Л.С.Виготський стверджував, що слово виконує пізнавальну функцію, веде до формування не тільки мислення, а й інших психічних процесів.

Відмічаючи особливості писемної форми мовлення, Л.С.Виготський вказував на те, що воно виявляється більш абстрактним у порівнянні з усним мовленням. Воно протікає без співбесідника, не має інтонацій, міміки, жестів, іншими словами, - тих засобів, що додатково стимулюють виникнення мовлення. Досліджуючи усне діалогічне мовлення, Л.С.Виготський зазначав, - що «...воно виникає із живого спілкування з іншими людьми, є звичайною реакцією, відгуком учня на те, що відбувається навколо нього. При переході до писемного мовлення, значно більш відволікаючого та умовного, дитина часто не розуміє для чого потрібно писати» [2, с.40]

З метою розвитку зв'язного мовлення необхідно навчити учнів орієнтуватися в умовах і завданнях спілкування, планувати своє висловлювання, знаходити слова, речення, інтонацію адекватно до мети висловлювання, удосконалювати власний текст за змістом, структурою та мовним оформленням.

Значний внесок у розвиток зв'язного мовлення внесла М.Л.Закожурнікова. Вона пропонує приділяти багато часу для розробки вправ з написання творів за картиною.

Л.О.Варзацька, працюючи над розвитком зв'язного мовлення, приділяє багато уваги розповідям, описам, міркуванням під час виконання таких видів робіт: розповіді про побачене, колективне складання казки за даним початком або за опорними словами та словосполученнями чи на основі картин. На її думку такі вправи розвивають самостійність і творчість учнів.

І.О.Синиця у своїх роботах над зв'язним писемним мовленням приділяв багато уваги описам. Аналізуючи роботи

учнів, він зробив такі висновки: учні недостатньо послідовно передають ознаки об'єкта, не виділяють абзаци, обмежують описи одними твердженнями, без потрібної доказовості встановлюють граматичні зв'язки між реченнями та порушують логічні зв'язки між думками.

Відомий український вчений, фахівець зі спеціальної методики навчання розумово відсталих учнів української мови Т.К.Ульянова зазначала, що мовлення – це діяльність людини, основними функціями якої є спілкування і повідомлення. Вона стверджувала, що розвиток мовленнєвої діяльності вимагає створення певних умов, серед яких обов'язковими є: потреба висловлювання; наявність змісту; озброєння мовленнєвими засобами; створення мовленнєвого середовища.

Т.К.Ульянова рекомендувала проводити роботу з розвитку мовлення на всіх уроках з мови. Вона стверджувала, що під час читання літературних творів та їх аналізу учні набувають навичку вдумуватися в зміст, а разом з тим засвоюють нові слова і звороти мовлення. Вивчення граматики допомагає зрозуміти основні закономірності рідної мови і вірно висловлювати свої думки в усній і писемній формах.

Т.К.Ульянова зазначала, що найбільш складною формою мовленнєвої діяльності є самостійне зв'язне писемне мовлення, тобто переказ тексту і написання творів.

Проблемою розвитку зв'язного мовлення займалася А.К.Аксенова. вона вказує на серйозні недоліки як з синтаксичного так і з лексичного боку мовлення розумово відсталих учнів, які невірно розуміють слова і неправильно їх використовують. А.К.Аксенова зазначає, що діти можуть назвати одним словом предмети, які зовні схожі. Нею виділяється патологічна розбіжність між пасивним і активним словником учнів. На її думку різниця між словами, які дитина знає і тими, які вживає в мовленні – це прояв низького рівня розвитку її мислення.

Отже, аналіз спеціальної психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури дозволяє зробити наступні висновки:

1. Однією з основних причин значної затримки у формуванні мовлення і мислення в розумово відсталих учнів є загальне недорозвинення всього спектру вищих психічних функцій в цілому, що призводить до значних змін і затримки розумового розвитку. Наслідком цього є значне запізнення розвитку фонематичного слуху.

2. Загальне недорозвинення моторики, характерне для розумово відсталих учнів, негативно позначається на розвитку мовлення, через ускладнення ознайомлення з навколишнім світом і набуття уявлення про нього.

3. Труднощі у користуванні зв'язним мовленням продиктовані недостатньою сформованістю діалогу, що заважає розвитку зв'язного усного викладу думок у учнів. При цьому їх висловлювання мають фрагментарний характер, складаються з частин, логічно не пов'язаних між собою.

4. Мовлення, як відмічають психологи і педагоги може правильно і ефективно розвиватись лише тоді, коли розумово відсталі учні дістають безпосередні відчуття від предметів і явищ навколишньої дійсності. Найбільш ефективно і повно вони можуть здобувати відомості про предмети і явища на спеціальних уроках з розвитку мовлення в процесі вивчення предметів навколишньої дійсності (предметні уроки). Ці уроки мають велике освітнє, виховне і корекційне значення для розумово відсталих учнів. На предметних уроках вони знайомляться з навколишнім середовищем, працею людей, вивчають предмети, розглядають їх, спостерігають за ними, проводять з ними досліді, засвоюючи при цьому спектр понять і відповідний ним словник, потрібні словосполучення, типові фрази.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аксенова А.К. Развитие связной письменной речи умственно отсталых учащихся: Коррекционно-развивающая направленность обучения и воспитания умственно отсталых детей/ А.К.Аксенова/ Под ред.Петровой М.Н.- М.: Просвещение, 1983.- 245 с.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте/ Л.С.Выготский/. М., 1967, с.40.
3. Жинкин Н.И. Развитие письменной речи учащихся 3-7 классов/ Н.И.Жинкин/.- Известия АПН РСФСР. М., вып.78.-130 с.
4. Основы методики русского языка в 4-8 классах: Пособие для учителя / Под ред. А.В.Текучева и др.- 2- изд., перераб.- М.: Просвещение, 1983.- 287 с.
5. Ульянова Т.К. Методика викладання граматики і розвитку мовлення учнів допоміжної школи /Т.К.Ульянова/. Навч.посібник.- К.: КДПІ, 1990.- 96 с.

УДК 376.1-056.37:811.161.2

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

Боряк О.В.
кандидат педагогічних наук,
Білоножко О.М.
СумДПУ імені А.С.Макаренка

У статті надане теоретичне обґрунтування інноваційним формам навчання на уроках української мови в старших класах спеціальної школи. Зроблена спроба з'ясувати рівень розробки досліджуваної проблеми у педагогічній, спеціальній, науковій та методичній літературі. Висвітлений стан впровадження інноваційних форм організації навчання в спеціальній школі на сучасному етапі розвитку освіти. Охарактеризовані інноваційні форми навчання та обґрунтована